

ЛЕВСКИ УЧИ НА ТОЧНА СТРЕЛБА И НА БУНТ В КАВАКЛИЯ, РОДНОТО СЕЛО НА ПИСАТЕЛЯ КОНСТАНТИН ПЕТКАНОВ

Димитър Шалапатов

Константин Петканов е роден на 12 декември 1891 година в село Каваклия, Лозенградско, Османската империя. Той е девето последно дете на родителите си Елена и поп Никола Петканови. Началното си образование завършва в родното си село при учителите Петко Здравочнов, Атанас Георгиев и Стоян Бежанов. После учи в Одринската мъжка гимназия „Д-р Петър Берон“. В периода 1910-1912 г. учителства в Малко Търново, село Енеджия, Лозенградско, и Бунархисар. Преди Балканската война заминава за България (София) да учи литература по думите на брат му Димитър Петканов. През 1913 г. постъпва като доброволец в Македоноодринското опълчение. По време на Първата световна война завършва школата за запасни офицери в Скопие с началник полковник Борис Дрангов, след което участва във войната на Добруджанския фронт, там в Кубадинската битка бил ранен в ръката и тялото. Раните му гангренияват и една щастлива случайност да срещне хирурга проф. Станишев, който го оперира, му спасява живота. След войната учителства в Созопол 1919-1920 г. През 1920-а се премества да живее в Бургас. Работи като библиотекар в общинската библиотека. През 1930 г. отива да живее в София. Там през 1932 г. се жени за Магда Драгова, от който брак се ражда дъщеря им Сълза Петканова. Сътрудничи на в. „Странджа“, на списанията „Изкуство и критика“, „Златорог“, „Философски преглед“ и вестниците „Завет“ и „Тракия“, като на последния е бил и редактор. Редактор е и на списание „Тракийски сборник“ заедно с Димитър Михалчев и Христо Караманджуков. През 1934 г. на 18-ия редовен събор на тракийската организация изнася реферат на тема „Идеологията на тракийската организация“. Константин Петканов е секретар на Върховния тракийски комитет. Автор на огромно творчество от романи, разкази драми, повести, политически и философски текстове. Можем спокойно да кажем, че той е певец на Одринска Тракия. В своите произведения пресъздава живота и борбите за свобода на българите в Тракия. През 1945 г. става академик от БАН. Там пола-

га основите на Института по литература. От 1949 г. е председател на ТНИ. Умира на 12.02.1952 г.

Семейство

За положилите началото на Петкановия род братът на Константин Петканов Димитър пише в своята книга „Моят жизнен път“: „Родоначалниците на нашия Петкановски род са праядо ми Продан и прабаба ми Петкана. Праядо ми е израсъл в Панагюрище, издънка от известния през онова време Хаджи Деянов род. Като момък слезнал в Тракия с хаджи Деяновите овце, които пасяли на пасището около Чалъл чифлик южно от Лозенград. Тоя случай го среща с прабаба Петкана, красива и здрава мома, работничка в чифлика. Здравият и левент панагюрец Продан се влюбил в хубавата Петкана, тя отвърнала на чувствата му и той решил да напусне овчарлъка и станал работник в чифлика. Това станало към 1800 г. Поработили малко заедно и се задомили. След известно време стопанинът на чифлика решил да го ликвидира и започнал да разпродава земите му. Продан със спестените си пари купил някои ниви и започнал да ги увеличава с изкореняване на околната гора. И така лека-полека Продан като здрав и силен, работлив и пестелив, заедно с баба Петкана, също така здрава сръчна жена, успели да придобият достатъчно имот. Имали шест рожби – трима сина и три дъщери.

Дядо Продан починал млад. Баба Петкана трябвало с малолетните си деца да стопанисва припечеленото и тя се оказала добра стопанка. Искали я вдовци, но тя отказвала, за да не пръсне децата си. Като поизраснали, синовете ѝ поели работата, но тя останала главен ръководител на стопанството. Всички търсели баба Петкана; нейното име било вписано в държавните данъчни книги. Когато идвал държавният данъчен служител, не викал синовете ѝ, а казвал: „Петкана гелсин!“ (Петкана да дойде). И тъй лека-полека името ѝ се наложило, когато ставало дума за децата ѝ, всички казвали „Петканчетата“. Впоследствие, когато работливите ѝ синове удвоили и утроили имота на баща си и станали първенци в селото, придобили вече общопризнатото прозвище „Петкановите, Петканоглар“. Това име се наложило и когато някой от рода трябваше да се назове, прибавяше родовото име Петканоглу. Баща ни беше известен сред турците с прозвището

Петканоглу папаз – Петкановият свещеник”.

Костадин Петканов, първородният син на Продан и Петкана, дядото на Константин Петканов, бил едър, здрав и извънредно силен; вдигал от земята 150 оки чувал жито. Ирина, жена му, била също така здрава и работлива жена. С денонощен труд те умножили наследеното от родителите си и устроили богато стопанство – хубави ниви, лозя и много глави едър и дребен добитък. Имали четирима сина – Димитър, Симеон, Никола и Щерю. Костадин бил гостоприемнен стопанин. В голямата си къща бил направил специално стая за непредвидени гости. Всеки окъснял пътник по шосето зимно време можел да се отбие в дома му и да намери подслон и храна за себе си и добитъка си. В празничните дни неговата трапеза не оставала без гости и когато се случвало да няма, изпращал синовете си да обиколят дюкяните и ако видят някой странник, да го доведат в къщата. Костадин Петканов бил с развито обществено чувство. Първенец в селото, той знаел цената си и винаги заставал начело на всички селски инициативи. Веднъж, когато трябвало да се закупи от държавата мера за селото, той отишъл в Цариград, станал поръчител за купената мера и след време, когато селяните, подтиквани от негови врагове, отказали да съберат необходимата сума, то той я изплатил.

Родно място

Село Каваклия се намира днес в Република Турция. Разположено е южно от Лозенград /Къркларели/ на 9 км по пътя за Бабаески в ниска хълмиста местност, която се слива с Източнотракийската равнина. През селото минава малка рекичка, която води началото си от склоновете при село Каракоч. На изток от селото, на 4 км, се намирала Голямата река. На Връбница учителите водели децата там да начупват върбови клонки за празника. Пак там била и Новата кория, която имала хиляди вековни дървета. Наричали я Нова, може би защото скоро е станала собственост на селото, когато закупили държавната мера.

В преброяването, извършено от местни учители по нареждане на Екзархията, се установило, че Каваклия има 400 български къщи и 3300 души население. В далечното минало по предавани спомени селището е било чифлик, но когато се заселило с българи преди повече от 400 години, станало голямо село. Нарекли го Каваклия,

тъй като дерето, минаващо през селото, било обрасло с тополи (каваци). Първите заселници били от Панагюрище. Те докарвали стадата си за зимуване, понеже намирали добра паша и благоприятен климат. Добрите условия за скотовъдство и земеделие и близостта до Одрин и Цариград, които били главните пазари за тяхната продукция, накарали средногорските българи да се заселят на това място. Сред първите основатели бил Хаджи Лука, чийто род поддържал връзки с роднините си в Панагюрище. Когато мерата станала недостатъчна за разрасналото се село, закупили държавната земя Елмадат, която се простира между Каваклия и Бунархисар, състояща се от десетки хиляди декара. При подготовката за откупуване на терена, преди да отидат в Цариград, избрали комисия от трима души от селото. Между тях бил Костадин Петканов (дядото на Константин Петканов), който се задължил лично срещу имотите си за доплащането мерата на държавата. Каваклия често е било разорявано, поради това че се намира на пътя между Лозенград и Цариград, Бяло и Мраморно море, но въпреки това успявало да се задържи като голямо село, благодарение на благоприятните климатични условия. След Руско-турската война от 1878 година много семейства са се изселили в току-що възстановената като държава България и образували цели села, като Антимово, Росица и Валог, Добричко, и Кара гьол, Варненско. Изселвания, макар и частични, са станали и след Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г.

Поминъкът в селото бил главно земеделие, скотовъдство и търговия. По-изявени представители на тези отрасли били Димитър Костадинов Петканов, Атанас Джовалянов със синовете си Добри, Христо и Димитър, още такива родове били Ихчиеви, Прънгови, Хаджиеви, Кодимови. Църквата „Св. Св. Константин и Елена“ била построена през 1890 година от майстори зидари от Костурско, македонски българи. Главен майстор бил Фидан Яни. Негов помощник бил синът му Никола, помагали още десетима майстори. Никола се оженил в Каваклия и остава да живее там. Стойността на храма за материали и майстори била 2200 лири. Общата работа се вършела от селяните като ангария, подобно на строежите на всички български храмове по това време. Камбанарията на три етажа точно пред входната врата е построена по-късно и струвала 100 лири. Църквата вътре имала 12 колони от дъбови дървета, десет от Мойдрепъктата курия и две от Урумбеглийската, имала е гинекия – женско отделение, на два етажа. Храмът бил изграден от тухли

и облицован с камък. Старата църква била на същото място, но е изгорена от турците през 1877 година. Новата църква през 1914 година, месец февруари, е преустроена в джамия.

През лятото на 2014-а бях в Каваклия с група от потомци на тракийски българи, които водех по родните места на техните предци. Направи ми впечатление, че в източната стена на джамията има в горния и край по средата елипсовидно прозорче. Абсидата зад олтара явно бе премахната. Попитах местните турци, преселници от България, тази сграда дали е била църква преди. Отговорът им беше положителен. За съжаление при последното ми посещение в селото забелязах, че това прозорче е премахнато.

Хайдутство

В този район се е подвизавал Филчо войвода. Роден в село Ениджия, той бил повторно женен за жена на име Злата от Каваклия. Именно от нея са взети сведенията за подвизите му от Димитър Петканов. Филчо бил овчар, нисък на ръст, чернолик и с лют нрав. Веднъж овцете му направили голяма поразия. Пострадалите селяни се оплакали в Лозенград и оттам пратили едно заптие да го заведе в града. Стражарят бил също лют по нрав като Филчо и се скарали. Филчо скочил върху него и го убил с ножа си. След това го заровил под стълбите на къщата си, облякъл се, обул си цървулите, взел оръжието си и избягал в гората. Не след дълго към него се присъединили и други луди глави, образували чета и започнали нападения над богати турци и властимащи.

Едно от големите му нападения било обирът на сватбата на дъщерята на един паша в околностите на Одрин. Били събрани злато и скъпоценности в един месал, които Филчо предал на жена си Злата. По-късно била образувана потеря да преследва Филчо, начело с известния с издевателствата си Али пехливан. Той научил, че парите от обира са в жената на Филчо и отишъл да ги иска. Повикал я и започнал да я увещава, заплашвал я, но тя му отговаряла, че не знае нищо. По-нататък предавам нейния разказ, записан от Димитър Петканов: „Тогава кучето крастово науми да поставят в полите ми един голям котарак. Зашиха полите ми от доле и един манафин с камшик почна да бие по дрехите ми. Този котарак като заскача и задраска по месата ми, че на сърцето чак ме заболя. Търпях, търпях, но не можах да изтърпя. Котаракът като бесен се мя-

таше между краката ми, забиваше ноктите си до дъно, потече кръв на вади, причерня ми – идеше ми да падна и умра. Не можех повече да трая и си казах. Кучето взе месала със златото, подаде ми една жълтица, аз я хвърлих в лицето му. Той се засмя, но не ми направи нищо повече. По-сетне научих че това куче подкупило ятака на Филчо и дружината му да сложи в ракията, която им носел, отрова. Ятакът, един овчар от Странджа, изпълнил това. Филчо с дружината се отровили от ракията и така полумъртви били нападнати и избити. Главата му набили на прът.” Това станало през 1866 г. Филчо се славел като защитник на бедните и слабите, където можел, давал им пари от заграбеното. Симеон Лазаров в книгата си за село Ениджия пише, че Филчо със своя авторитет възпирал гръцкото духовенство в борбата ни за самостоятелна българска църква.

Черковната борба започнала усилено след 1862 г., когато гръцките учители и свещеници са били изгонени. Последният гръцки учител бил Илия Николов Диков и гръцки свещеник – поп Димитър Диков, родом българин от селото, който след време минал към Екзархията и продължил да служи в селото. Първи учител в селото на български език е бил Илия Николов. След него бил Никола Костадинов Петканов, който през 1874 г. бил ръкоположен в Цариград за свещеник от владиката Панарет и започнал да служи в Каваклия. Първи български свещеник бил поп Георги Пройков от Лозенград. Преди него бил поп Иван също от Лозенград, но служил на гръцки език.

След като идва поп Никола Петканов, в селото свещенодейства и поп Димитър Диков от Каваклия. Водеща личност в църковните борби бил Димитър Ихчиоглу, който изгонил гръцките поп и учител, а на владиката, дошъл от Лозенград, казал че българите в селото не желаят повече гръцки попове, учители и владици. Поп Димитър почива в Каваклия, а поп Никола след 1913 г., служи в село Курудере (Раковсково), Карабунарско (Средецко). Почива в Бургас през 1925 г.

Учители в Каваклия

Първият учител на български език е бил Илия Николов Диков – 1867-1868 г., по-късно бил ръкоположен за архимандрит. Следват: учителят Константин от Свиленград – 1867-1868 г., Димитър Илиев Диков – 1868-1869 г., от Каваклия. Никола Костадинов Пет-

канов – 1869-1874 г., Мирчо Морев от Стара Загора – 1875-1877 г. След идването на руските войски учител става Владимир от Малко Търново – 1878-1880 г. През 1880-1882 г. учител е бил Никола Върховски от Одрин, след него Стоян Илиев Бежанов от Каваклия, роден през 1860 г. Той е и най-дълго учителствалият в селото. Започнал през 1882-1883 г. и продължил 1885-1888 г.; 1889-1895 г.; 1897-98 г.; 1899-1901 г. и 1903-1904 г. Следват Атанас Испилов – 1883-1884 г. Атанас Георгиев 1884-1889 г. Георги Янов Диков от Каваклия 1895-1896 г., Петко Здравочнов от Малко Търново – 1898-1999 г., Костадин Благоев от Македония – 1897-1898 г., Димитър Трендафилов от Ениджия и Катя Димитрова през 1902-1903 г. След въстанието не е имало учебна година в селото.

След амнистията от 1904 г. учителства Георги Калоянов от Урумбеглия. Иван Хр. Атанасов от Дерекьой е през периода 1905-1908 г., Никола Арабаджиев от Каваклия – 1908-1909 г., Ана Манолова от Лозенград – 1909-1910 г., Милена Димитрова от Бунархисар – 1910-1911 г. Коля Димитрова от Лозенград – 1908-1909 г., Руска Петрова от Лозенград – 1908-1909 г., Димитър Попниколов Петканов – 1909-1912 г., Андрей Димитров Косидов – 1912-1913 г., Стойко Шангов от Енеджия – 1912-1913 г. Училището в Каваклия било построено през 1889 г. в близост до църквата.

Селото е посетено от Васил Левски през 1872 г., Апостола доведен от поп Пею Киприлов от Пирок, по сведение, дадено от Димитър Николов Петканов. Според проф. д-р Пламен Павлов това е станало по-рано, когато Левски посещава Лозенград и странджанските села, а през 1872 г., създава революционни комитети в Одрин и Мустафापаша (Свиленград). Левски престоял два дни в къщата на Костадин Петканов, придружаван от сина му Симеон. Времето било изпълнено с организационни разговори, а от време на време пеели песни. Накрая решили да се упражняват в стрелба, като убият един петел. Симеон, който бил добър стрелец, стрелял, но не улучил. Левски не пропуснал, напълнил чифтето с косми. Според спомените на баба попадия Левски бил веселяк и голям песнопоец. Когато убил петела, казал: От тук нататък ще бием турците.

Симеон Петканов заедно с целия си род бил едни от първите съзаклятници в революционното дело. Той бил необикновено смел човек. През Освободителната война турци „ямаджии“ от съседното Еникьой отишли да плячкосват селото. Симеон не се побоява да стреля с пушката срещу водача им, който бил на кон, и го убил.

Изплашените турци, виждайки, че срещу тях има организиран въоръжен отпор, се оттеглили. Друг пример за неговата смелост, стигаща до безразсъдство, е, когато след Берлинския конгрес турските войски отиват да заемат отново Лозенград, той не се побоява да срещне на шосето пашата военначалник, да го спре, да хване юздата на коня му и да му каже: „Назад, не ви искаме”. Разминало му се всичко това, защото го помислили за луд.

Илинденско-Преображенско въстание

С идването на Лазар Маджаров като учител в Лозенград – 1898-1899 г., започнало да се организира революционното движение в района. За кратко време били създадени комитети във всички български селища. Патриотично настроените младежи се включили в тях, в това число и зетьовете на Константин Петканов, Яни Попов, Димитър Шопов и Никола Коларов. През 1900 г. Лазар Маджаров напуска учителстването и минава в нелегалност. Малко след това четата на Георги Танев престоява два дни в дома на Димитър Шопов, зет на К. Петканов. После отиват в землището на село Раклица западно от Лозенград и отвличат лекаря Керемедчиоглу, като искат откуп от 800 турски лири. Този откуп води до разкритие в организацията. Много от членовете ѝ са арестувани и вкарани в затвора, други бягат в България. Керемидчиоглувата афера води до сътресения на организацията, но и в същото време става повод за огромна мобилизация. Образуват се нови чети. Лазар Маджаров създава чета, в чийто състав влизат Яни Попов и Димитър Шопов, същата година четата посещава село Каваклия, като престоява в дома на Никола Личев. На другата година и Яни Попов образува своя чета, посещава няколкократно Каваклия. Той имал дар слово и събирал много селяни да го слушат.

В това време нелегално в селото дошли Георги Хаджиев и Неделчо Мешекопаранов, и двамата членове на организацията, отседнали в бащината къща на Хаджиев. Предател съобщил на властите и къщата била обградена. Неделчо Мешекопаранов пада убит, а Георги Хаджиев е арестуван и осъден на 11 години затвор, умира в зандана. Лозенградският санджак бил разделен на революционни райони. Каваклия като голямо чисто българско село е било избрано за център на полския район за селата южно от Лозенград. През лятото на 1903 г. Яни Попов посещава Каваклия с четата си.

Прави събрание с посветените в делото извън селото под четирите вековни дъба. Там той съобщава, че е взето решение за въстание, което да се обяви на 6 август – Преображение. Яни Попов пристига в селото два дни преди това. Там били и държавният бирник Хюсеин ефенди и един стражар. Войводата обявил, че на 6-и, преди да бъде обявено въстанието, те трябва да бъдат убити и оръжието им взето. Бирникът идвал в селото дълги години и селяните го харесвали, затова някой му подшушнал какво го чака и той си заминал за Лозенград. Пред риска да бъдат предани от избягалия бирник Яни Попов нарежда още на 5 август по икиндия (привечер) да започне въстанието. Той излязъл с четата си от къщата, където бил отседнал, стрелял пет пъти с манлихерата, както било предвидено, и към четата се присъединили стотина млади селяни, членове на комитета.

В селото настъпили тишина и тревожност. Очаквало се ответни мерки от властта, но за радост такива не последвали. Може би толерантното отношение към бирника ги е спасило. Пък и коя власт убива златната си кокошка?! Именно такива били селяните от Каваклия със своето трудолюбие, богати земи, многобройни стада от дребен и едър добитък. Плащали са огромен данък на държавната хазна. По време на Балканската война селото е съдействало на българската армия. При реокупацията турските войски влезли в селото на 8 юли 1913 г., но каваклийци тръгнали за България предния ден в 7 ч. сутринта по пътя за Коюнгяур, Петра, Полос, Карахамза, Кайбиляр (Странджа) под охраната на една войскова част. В България бежанците се заселват в Бургас, Варна, Созопол. Ветрен, Долно Езерово, Равнец, Порой, Веселие, Кошарица, Средец и единични семейства в други бургаски села.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Архивът на Георги Попаянов.
2. Петканов Д. Моят жизнен път. Отшумели води, Болид - инс, 2017.
3. Павлов Пл. Васил Левски – творец и стратег на националната революция в отечеството българско (Мизия, Тракия, Македония) Сборник Тракия, том 8.